

Het verhaal van een kaart

In de aardrijkskundezaal van het Plantin-Moretusmuseum, in de laatste kast als men zich naar de kamer van de vreemde drukkers begeeft, ligt een boek open met een op het eerste zicht nogal vreemde kaart die de naam "Peutingerskaart" draagt. Het boek in kwestie is de "Parergon" (1) van het bekende "Theatrum Orbis Theatrum" van Abraham Ortelius.

Geschiedenis en naamgeving

De naam verwijst naar ene Konrad Peutinger (°1465-†1547) uit Augsburg die deze kaart erfde van zijn vriend Konrad Celtes (°1459 - +1508), hoogleraar in dicht- en welsprekendheid te Wenen en bibliothecaris van Maximiliaan van Oostenrijk. Hoe deze in het bezit van de kaart kwam is tamelijk duister, hij beweerde dat hij ze gevonden(!) had in een bibliotheek zonder erbij te vermelden in welke.

Hoe het ook zij sindsdien werd oude kaart de "Tabula Peutinger" genoemd, gezien hij ze herkende als een middeleeuwse kopij van een kaart van het oude Romeinse Rijk op elf vellen perkament met een totale lengte van 680 cm bij 33 cm hoog.

Peutinger was een patriciër uit Augsburg, die rechten gestudeerd had aan de beroemde universiteiten van Bologna en Padua. Hij was dan ook in alle aspecten een humanist, die als verzamelaar van oude manuscripten, oude muntstukken en boeken, de grootste private bibliotheek ten noorden van de Alpen bezat. Hij correspondeerde met de groten van zijn tijd, bv. Erasmus om er maar een te noemen en schopte het tot raadgever van de Oostenrijkse keizer.

Hij was gehuwd met Margaretha Welser .

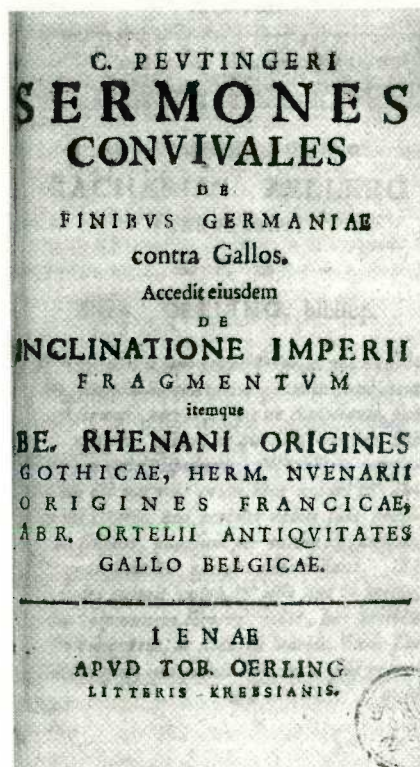
Na zijn overlijden komt de kaart in handen van Marcus Welser, (1558 – 1614) burgemeester van Augsburg, eveneens een renaissanceman, waarvan correspondentie gekend is met Galilei, Lipsius, Clusius e.a.

Hij laat eerst een kopij maken door Johannes Moller, en stuurt een kopij naar Ortelius, die van het bestaan afwist en er reeds twintig jaar naar op zoek was (1578).

Ortelius is zeer blij met deze zending uit zijn voorvaderlijke stad, (de Ortels waren immers afkomstig uit Augsburg) maar vindt de kwaliteit onvoldoende en vraagt Welser de kopijen te verbeteren. Na ontvangst van de verbeterde tekeningen (die verloren zijn gegaan) begint Ortelius met de uitvoering. Spijtig genoeg sterft Ortelius vooraleer het graveren van de platen voltooid was. Hij vraagt bij

Konrad Peutinger, op achtenzeventig jaar, geschilderd door Christoph Amberger.

testament aan Joannes Moretus het project volledig af te werken. Wat dan ook gebeurt en zo vindt de volledige Peutingerskaart haar plaats in de Parergon van 1598, alsook in de latere edities van de Officina Plantiniana. Waarbij de volledigste in 1624 door Balthasar Moretus gemaakt, eveneens de tafel van de kaart bevat.

De contacten tussen K. Peutinger en A. Ortelius hebben reeds vroeger vruchten afgeworpen, o.a. in deze uitgave (niet gedateerd) uit Jena

Dan wordt het stil rond de kaart en de originele op perkament verdwijnt tot 1720 wanneer prins Eugène van Savoie ze aankoopt.

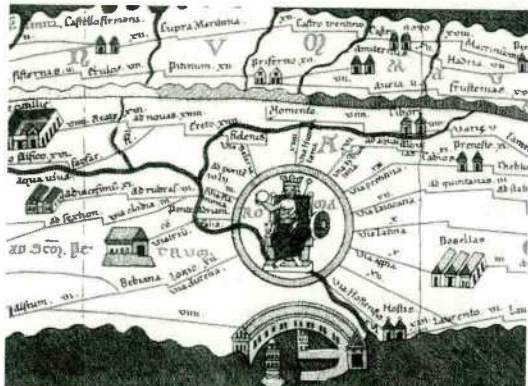
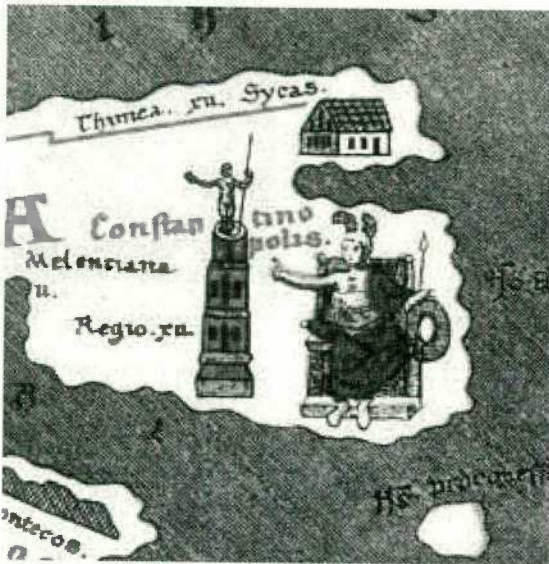
In 1736 verwerft Karel II ze voor de "Hof-" thans "National Bibliothek" te Wenen waar ze nog steeds is.

De datering van de kaart

De Peutingerkaart van de 12e-13e eeuw is een kopij van een kaart uit de laat-Romeinse tijd, gebaseerd op een wereldkaart ten tijde van keizer Augustus (27 v.C. – 11 n.C.) en aangevuld met gegevens uit latere eeuwen tot in de 4e eeuw.

Dit blijkt duidelijk uit verschillende gegevens op de kaart :

Constantinopel het vroegere Byzantium kreeg haar naam na 330 n.C. wanneer keizer Constantijn de Grote haar eerst *Nova Roma* doopte, maar als snel werd ze genoemd naar de naamgever. (Hiernaast)

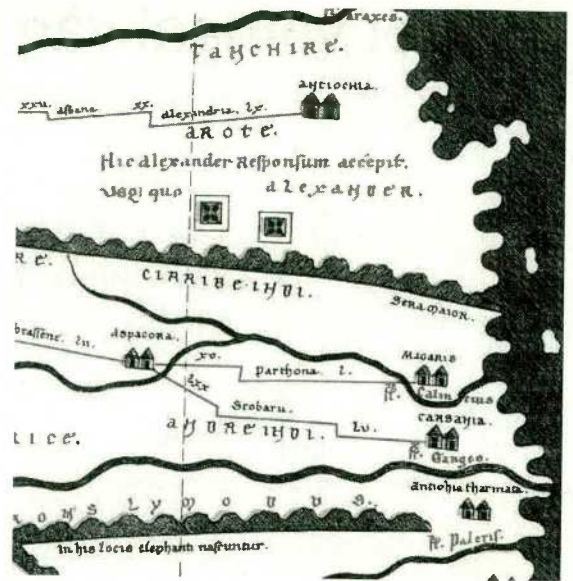

Rome met verwijzing naar St. Pieter bijvoorbeeld. (Hiernaast)

Bononia (Bologna) gesticht in 297- 310. Vermeldingen van christelijke signatuur bv. bij Rome *Ad. S(an)c(tu)m Petrus.*

In de Sinaï woestijn : woestijn waar veertig jaar de kinderen van Israël rondzwierven onder leiding van Mozes.

Nochtans ontbreekt het deel met Spanje en Brittannië. Vermoedelijk was er dus een twaalfde deel dat verloren ging

Eindpunt van Alexanders veroveringen.

Publicaties

Ortelius zet ze op acht kopergravures op de helft van de afmetingen 386 cm bij 18 cm .

Welser bestelt 24 stuks van, de helft op losse vellen; de andere helft aaneengezet.

Op het eerste blad zet Moretus een opdracht aan Welser die begint met "*Spectori salutem*" (Kijker gegroet) niet met de gebruikelijk "*Lectori*" lezer.

De laatste heruitgave wordt verzorgd door Balthasar Moretus in 1624. Het is deze uitgave welke te kijk ligt in het museum.

De volgende ingekleurde herdruk wordt door Petrus Bertius (Beveren 1565 – Paris 1629), de kosmograaf van Lodewijk XIII, uitgegeven.

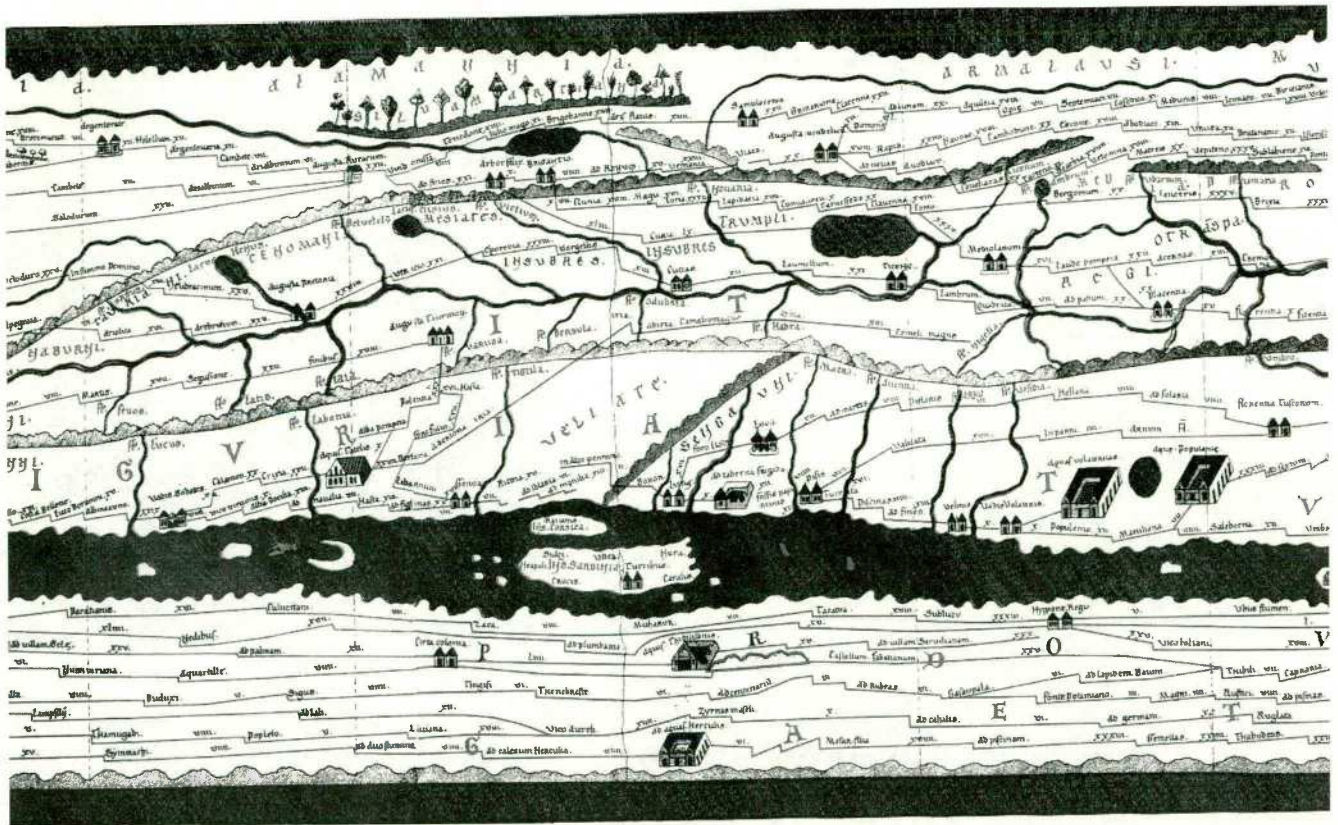
In de 17e eeuw worden nogmaals twee reeksen gravures gemaakt op hetzelfde formaat als van de Orteliusuitgave. In 1653 door Johannes Janssonius te Amsterdam, de andere te Neurenberg naar de verzamelde werken van Marcus Welser.

In 1753 wordt ze op ware grootte uitgevoerd door F.C. von Schyb.

In 1888 worden de eerste fotografische reproducties gemaakt

In 1916 door Miller opnieuw gekopieerd die er een 12e deel bijvoegt dat hij gereconstrueerd heeft.

Uiteindelijk in 1976 wordt ze door E. Weber in boekvorm uitgegeven op ware grootte zodat het onnodig is het origineel nog te consulteren.

Segment IV – Italië met Sardinië (te kijk in de toonkast Aardrijkskundezaal Plantin-Moretus Museum)

Wat staat er nu op deze kaart(en)?

Door zijn vorm is het vanzelfsprekend dat de kaart geen afbeelding is van de vorm noch de oppervlakte van de gekende wereld maar eerder een grafiek zoals men in de spoorwegkaarten of metrokaarten ziet, aangevuld met informatie over de afstand tussen de verschillende plaatsen alsook reisinformatie over de belangrijkheid en de accommodatie (bv. of er thermen zijn).

In het totaal staan er ongeveer 200.000 km wegen op aangeduid aangevuld met rivieren, bergen, zeeën tussen de Atlantische Oceaan en de Ganges in de Oost-West richting, begrensd in het noorden en zuiden door de grenzen van het Romeinse Rijk onder Augustus, m.a.w. het is een wereldkaart van het Romeinse Rijk aangevuld met wat er gekend was van de toenmalige wereld uit de geschriften van Herodotus, Plinius en de veldtochten van Alexander de Grote. De streken er buiten worden aangeduid door de volkeren die er leefden, (zie afbeelding).

Hoe verder van Rome, het centrum, hoe vager de informatie

De werelddelen worden aangeduid door hun grensrivieren (de Don tussen Azië en Europa, de Nijl tussen Azië en Afrika).

De afstanden op de kaart tussen de verschillende plaatsen zijn meestal gegeven in mijlen van circa 1500 m, maar in de verder van Rome verwijderde streken worden zij aangegeven in "Leuga" die 2.200 m lang zijn (bv. vanaf Lugodona (Lyon) de toenmalige hoofdstad van Gallië).

Het belang van de kaart wordt nog het best verwoord met de slotzin van Ortelius' toelichting bij de kaart :

"Vaarwel gij waarde kijker en waarde lezer en geniet van een monument dat, hoezeer ook met tal van gebreken behept, zijns gelijke zelfs niet bij benadering heeft onder de relictien van de oudheid"

Rik Slootmans

Bronnen : P. Stuart *De Tabula Peutingerina* – Leiden / en het Web

Nota: de kaarten in dit artikel zijn van de *Milleruitgave* 1916.

[1] Parergon = bijlagen met de modelkaarten die Ortelius gebruikte om zijn *Orbis Theatrum* samen te stellen